

Nagy József (összeáll.): Gyergyó digitális szövegtára.
Lelőhely: adatbank.ro/Szövegtárak/Székely honismereti tár

GRÓF TELEKI JÓZSEF

ÚTI JEGYZÉSEK

**KÖZLI:
DOMOKOS PÁL PÉTER**

1 9 3 7.

Sofalva.

Korondhoz közel van az Korond pataka a falu mellett a kis küküllőbe (!) szakad. So aknái vagynak.

Paraid.

Mezőváros, héti vására is van. Soo falvával határos, mellyel a mult saeculumba sok pere volt. A' falusiak 120 gazda, desz-kát vágnak, fűrész malma 7 vagyon. Némellyek marhát tartanak felessen, úgy hogy vagyon olyan gazda a' kinek 3000 (!) darab marhája van. Bük mak erdejeken terem különös obsevationt tettek a gazdák, minden 3 dik esztendőben böven terem mak, a következőkben sok egér vagyon, az azután valoban sok roka és e' miatt csak minden 3 dik vethetnek búzát. Templomok az Catholicusoknak és Reformatusoknak vagyon; úgy oskolájuk is.

Paraid mellett vagyon egy régi vár, mellyet Rabsoné váranak neveznek, egy hegyen, mellynek magassága 100 öl. Hogy vágták Paraidon ennek előtte a sot meg lehet olvasni Fichtel Mineralogiája 11 dik része 116 dik §-ában. Mikor Fichtel ur irta munkáját még reguláris akna nem volt mert ez csak 16 esztendő. A föld színén vágták a sot, egy ilyen gödröt mélyebben ásván a reguláris aknához kezdettek.

Az hegyek a mellyekben sot lehet találni, kezdődnek Moldovába Oknánál, Osdolánál el mennek a Gyemesi Passus mellett, Paraid, Homorod, Köhalomszék, Fogarason, Vizaknan Thorbán, Deésen, Maromoroson által mennek Lengyelországba. A paraidi aknában vágnak esztendőnként 70, 80 ezer mása sot. Belől az bányának conica (!) formája van; mélyisége 35 öl. Le mehet az ember fenekéig gradicson a melly erős so oszlopon áll. Sovágo 50 van, ezeknek pensiojuk is van és szabad, ha nem akarnak többet szolgálni a sovágást elhagyni a 7 Ai 1674. Juliusban, Augusztusban és Septemberben nem vágnak sot, a mikor a mezei munka el fogja az gazdákat. Az bányából két loval huznak ki öt mása sot. Haszon jön bé esztendőnként 50, 60 ezer Mf. költség mégyen 12 ezerre. Másáját a sonak adják 50 krajcáron, vihet sot szabadon minden kereskedésre a 22. 1670 die 1^a Decembris Fejérvárt. Csak Sofalva és Kibet 30.000 mását el hord esztendőnként. Közél az paraidi aknához Islandai Achatot lehet találni. Fichtel Mineral. T. i. pag. 143.

Gyergyó szék.

Az paraidi erdő választya el Gyergyót, Udvarhely szék-től Csiknek fiui széke, minden széknél legg hidegebb mind földenek magass állása, mind pedig a nagy havassok miatt, a mely-

lyeken a' ho sokszor az egészsz nyáron meg áll, azért a' tél is Gyergyóban olly hoszszu szokott lenni, hogy a buza ritkán, némellykor pedig még a zabot se arathatják le, mert meg nem erik. Eszak felől nagy havasok választják el Moldovától, napkelet felé hasonlok a Csiktól, a mellyek közt legg nagyobb a Kelemen havassa. Del felől Maros és Udvarhely szék határa, napnyugott felől nagy erdők Thorda vármegye. hossza 2 mtföld, szele csak 1. A moldovai havasokon Erdélynek legg nagyobb folyo vizei erednek. Ertzet is lehet találni ezekben, de bányát még senki se kezdett. Gyergyoból az Piritske passusa mégyen Moldovába.¹

Paraidi ut Szárhegyig.

Mihellyt az mező várost el hagytam, hegyen mentem az Paraidi erdön és ebédre egy fogadhoz értem, a kis Küküllő fejéhez. Ez ott ered a hol a Gyergyói, Soolfalvi és Paraidi erdők hatarasodnak, forrasa hol legyen nem tudják, mert a kösziklák között sok helyt ujra el buvik; a mig itt a fogadonál ujra ki üti magát és bővebb kezd lenni. Délután mind lejtön mentünk, az ut olly szoros hogy két szekér nem mehet el egymás mellett. Egy néhány fenyőfát meg mértem, a melly le volt vágva és 20, 25 klafternyi magassnak találtam.

Ki jövén az Erdöböl, az hegytől el nyulo kies térséget látsz, szép faluival, egygyütt Gyergyónak kopasz kösziklás berceit. Az egészsz Gyergyó ollyan mint egy Var a magass hegyek amelyek körülveszik a több székektől, mint egy köfal el választják. Le mentem a teren. Szent Miklost jobbra el hagyván, Alfalun keresztül Szárhegyre.

Szárhegy.

Egy nagy hegy alatt fekszik, a mellyen az úgy nevezett Szármány kapolnája van, ez 1665-ben épült. A falun keresztül foly a Békény (!) vize.² A falusiak 500 gazda vagy katonák, vagy az G. Lázár familia jobbágyai; ennek egy régi kastéllya is vagyon itt, a mellyről azt mondják, hogy Bethlen Gábor fejedelem születése helye.

Terem Szárhegynek buza zab arpája, de mégis pénzen veszen gabonát, mert mind sert és palinkát főznek belölle. Borvizzel is kereskednek. A Franciskanusoknak vagyon itt egy Klastromjok.

Bor Szék.

Szárhegytől fogva Gitroig szép planities van, azon tul el éri az ember a havasokat és egészsz Borszékig mind nagy erdőben, iszonyu meredekségeken és hágon mégyen. Utja ollyan roszz, hogy nem tanácsos más szekeren jární mint paraszt sze-

¹ Megannyi tévedés. A keleti határhegy a Kárpátok. A folyók is onnan erednek. ² Tévedés. A Csinód és Gődüc pataka foly ott. (Közlő).

keren. Nékem még alkalmatlanabbá tette az utót az iszonyu eső a melly egész estvig mind vert. Ugy tetszett mintha a felhők lenyugodtak volna a fák tetejekre a honnan az egészsz nap el nem mozdultak. Egy sebes p tak teszi az utnak felét, Estve későn el értük az Borvizet. Egy völgyben van azon Bor-kut a mellyről tudos dr. Pataki azt állítja, hogy egészsz Európában legg első, (Friedvalsky, Min. p, 193.) Az kut kövel ki van rakva, belől egy veress Sedimentumot deponált. Ize jobb van az Homorodinál, nem forr felette nagyon. Az feredő egy más forrás, a mellyben valo feredést sok nyavalyák ellen hasznosnak találták, 10 lépésnyire egy fejer sedimentumot deponálván el apad; ez minden féle sebeket meg gyógyit, mindjárt mellette a mi igen különös egy édes forrás. Az elsőből egy ora alatt ki folly 300 kupa viz. Ugyan ezen oldalán az hegynek vagyon egy más forrás, ennek fekete sedimentuma van. Ezzel által ellenbe egy kő szikla alatt van a Szent János kutja, a vize édes. Alatt foly egy patak a mely minden borvizet magában fel veszen, ez a kősziklák közt egész különös ... formál. A curával élőknek is jobb alkalmatosságok van mint Homorodon.

Másnap visszatértem Szárhegyre. Ditro és Remete¹ (!) közt van egy halom, amellynek kerülete 53 Schuch; itt 3000 Moldovai van eltemetve. Bartsai Ákos fejedelem alatt 7000-en csaptanak bé az Székely földre predálás végett. Az férjfiak nagyobb részin nem voltanak otthon, az asszonyok ki jöttek és visza verték 3000 a csukolyok közül el is esett. Ha igaz a mit a köznép beszéll.

Szent Miklós.

Gyergyonak déli részében az hegyek alatt a Piritske passusa mellett; Gyergyonak fővárossa. Maga a város mind all házakból áll, most kezdenek egy néhány örmények a' kik a' kereskedés által meg gazdagodtak pompásabb házakat epíteni.

Lakjak. Székellyek és örmények, ezek egy negyedit tesszik a' varosiaknak. Az örményeknek in mercantilibus külön forumok van, különben pedig a Széktől függenek. Mivel hogy az Székellyeknek nem szabad fundusokat eladni, hogy még is ide meg telepedhessenek ilyen családsággal élnek; az örmények az nállok el zalagosított fundusokat melioratiokkal ugy meg terhelik, hogy a szegény székely nem is gondolkodhatik a felöll hogy kiváltsa és ugy igazságtalanul ki fogy birtokából.

Az imopolás nagy Szent Mikloson három négy gazda is lakik egy teleken.

Kereskedés. A Székellyek tutajjal kereskednek. Az örmények marhával a mellyet Moldovába és Vásárhellyt meg vásárolnak és ki hajtanak Magyarországra. Ugy kordoványal, de ez itt nem készül el egészszén. Brassoba festik meg és ugy viszik Debretzenbe. Szent Mikloson vagyon 3 nagy és több apró boltok.

¹ A kérdéses halom neve „Tatárdomb”. Ez Ditro és Szárhegy között van.

Termékenység. Buza zab és rozstot szoktak vetni Gyergyóban. Climaja hives, minden későbbben szokott érni, mint az országnak más részében.

Religio. Itt is mint egészsz Gyergyóban mind Catolikusok laknak. Oláhok is vagynak kevesen, ezeknek itt templomok is van. A Catholikusoknak szép ket templomok van; belől régi gustus szerent felette sok cifrasaggal vagynak megterhelve; az elsőnek helyet vettek az örmények 1637-be, a mint az ajtó felett fel van téve in sepulturam perigrinorum. A Catholikusoknak normális oskolajok es van, ebbe 2 Professor tanit 42 gyermeket, az örményeknek ismét külön oskolájok. Meg lehet jегyezni, hogy majd egészsz Gyergyó innen el hussal, és hogy csak egy szombaton itt 40, 45 darab marhát, 200, 300 ketskét is levágnak.

Hordugás Toplitzá mellett.

Nevezetes itt az királyi kettős fűrész malom, a mellynek készítője egy Nagy Sinki Engel nevű szász volt. Ezen fűrész malomhoz a király vérszi az erdőt a Ditroiaktól minden esztendőben, a' Toplitzaiak le vagják, a' viz egy Canalison le hozza a tökeket a' havastól a' fűrész malomhoz; a mellynek hossza 26 klafter. Innen machinák által könnyen fel teheti két ember is a nagy tökéket az úgy nevezett szekérre (Wagen) a mellyet a viz elébb hajt, ennek hossza 12 1/2 klafter; a fűrész a töket el vágja. A fűrész hossza 1 klafter, szele 1/4 schuch. Ilyen fűrész kettő van, minek utánna le vágott egy deszkát, le veszik a szekérről és ki huzzák a canalis mellé. És a mikor a viz megnő, a vizre eresztik; ez le viszi a Marosig. Ezen le menyen Marosvásárhelyig, innen Fejérvárra, a hol hajot csinálnak belölle. Az egész machinát három ember dirigálja; Ebből ki teszlik mint tudta készítője az Mechanica Reguláit; mivelhogy ilyen kevés ember elég arra, hogy egy 12 ölnyi deszkát meg fűrészeljen; millyen vastag legyen az töke a' mellyből vágják a deszkat ki. Ha fel gondolja az ember hogy egyből 5, 6 szál 4 zolnyi vastagságu deszka lészszen. Vágnak esztendőn által 2200 szál deszkát 12 ölest, 7 és 2 ölst.

Csomafalva.

Fekszik a Maros mellett, mellynek közepetáján egy Borkut vagyon. Az egészsz faluban a melly 200 lakból áll, édes viz gyanánt borvizzel élnek, mert meg a' kutak is savanyu vizek. Lakják mind szabad székellyek, jobbágy csak 8 van köztek. Töbnyire mind atatok, pálinkát főznek, tutajjal kereskednek, és a nyereségből gabonát vesznek. Marhajokat el viszik Moldovába és ott eladják. Az falu előtt vagyon egy nagy hegy ez egészszén sűrű volt, amellyet ez előtt 58 esztendőkkel egészszén levágtak, és azoltól fogva szelidült ezen helyység climája. Itt

lehet tapasztalni, miért volt Német ország a' milyennek Tacitus le írja olyan hideg, és miért szelidült Climája a' midőn rengeteg erdei pusztultak.

Csomafalvához közel van *Ujfalva* és *Vasláb* oláh falva, 30 házból áll kevés határa van, azért kézi munkával élnek a' Vaslábiak. A' falva mellett egy Fekete réz nevezetű hegy északi oldalában Gyergyó és Csik közt van az Maros eredete: itt még igen kicsiny majd meg nő, midőn a Békény vize belé szakad Szent Miklos várossánál.¹ (I) Az említett hegynek másik oldalán de fellejebb mint a' Maros ered az Olt vize.

Már által mentem Csikba egy fogadónál. Csiknek utja mindenütt jó. Csinált út, a' katonaság minden esztendőben kétszer reparálja.

Csik szék.

Al- fel Csik, Gyergyóval, Kászonnal egygyütt 2 város és 51 faluból áll. Ejszak és napkelet felől Moldvai havasok és roppant erdők veszik körül, Délfelől Háromszék és Udvarhelyszék hattára. Napnyugot fele Thorda varmegyének egy kicsiny része. Hossza tészen 9 mertföldet, széle kettőt, vagy hármat. Szebb térséget nem is képzelhet az ember, mint a' milliyent lát a' midőn a' Csikba lépik az Havasok messze el távoznak, és az horizontnak legg tulso részen elig látszik kék fejek. A' termékeny szántó földek, a' szép faluk, a' mellyek egy más végibe vagynak téve, bizonyítják hogy Csiknek lakossai szerencsések.

Az Olt le jön az egészsz Csikon: ezen kívül sok aprobb vizei vagynak, úgy mind: a' Szék aszó, Ködvize, Szépviz, Fisák. Bora nem terem, de e' helyet Buzából Sertt, s pálinkát főznek, fenyő vizet is készitenek. Marhát juhot felesen tartanak az Havasokon, és azon jó Csiki turot tsinálják. Lakják szabad székellyek, olahok és örmények, ezek provincialisták, a' többi székelly katona.

Kászon széke csak 4 faluból áll. Elsőbben Al Csiknak volt egy része, 1482-ben nyert Mátyás királytól privilegiumot hogy külön tiszteket tarthasson.

Minden Csiki a' Catolica Religiot vallja, az Al és fel Csiki Diocesis, Oláhfalva is ehez tartozik, mert Udvarhely Széktől nagy erdők választják el.

Szent Boldogaszony falva

Megyéjét teszik *Jenőfalva*, *Karcfalva*, *Dánfalva* és *Oltfalva*. Mind gyönyörű faluk, az Olt mellet Jenőfalván van 190 Karczfalván 108, Dánfalván 132, Oltfalván 44 gazda: Ezen faluk mind egymás végében vagynak. Karczfalván lakik 12 falva Esperestje. Temploma egy dombon van Beatae Mariae Virginis, innét vette nevét Boldogaszony falva. Lathadod itt a szeren-

¹ A Békény Alfalva határában szakad a Marosba. (*Közlés*).